

ลำเนียงคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้หลักฐานที่บ่งบอกบรรพบุรุษจากเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับ นายทหารติดตามช้างศึก คือ ศาลาพ่อทวดหมื่น กับศาลาพ่อทวดจอม หมื่นกับจอม คือตำแหน่งยศ นายทหารในสมัยนั้น ซึ่งยังมีลูกหลานได้สืบวงศ์สกุลมาจนถึงปัจจุบัน คือ ณรงค์พิทักษ์ ตั้งอยู่ที่ หมู่บ้านกะลาพ้อ อำเภอสาขบุรี จังหวัดปัตตานี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ลูกหลานนิมนต์พระสงฆ์ มาทำบุญสวดกระดูทุกปี ดังนั้น ชาวบ้านตั้งแต่ตำบลทุ่งคล้า ตำบลเป็น อำเภอสาขบุรี ตำบลควน ตำบลคอน และตำบลคอกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ตลอดไปถึงอำเภอตากใบ จังหวัด นราธิวาส จะมีลักษณะนิสัย ภาษา และวิถีความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน จากการสังเกตภาษาที่พูดจะ คล้ายคลึงกับภาษาไทยกลางมาก คือ พูดนิ่มนวลไม่ค่อยเพี้ยน “ความสุภาพของคนที่นี่จะเรียกคนที่ มีอายุว่า พ่อ แม่ พี่อายุห้าสิบ รับราชการครู ซึ่งเขาจะให้เกียรติและไม่รู้จะเรียกคำนำหน้าอย่างไร จะเรียกพี่ เรียกไอ้ เขาไม่นิยมเรียกกัน เขาก็เรียกคำนำหน้าว่า แม่ จะไม่นิยมเรียกคำนำหน้าว่า ป้า น้ำ ลุง แต่เด็กสมัยใหม่จะมีการเรียกชื่อตามคนที่อื่น ๆ บ้างแล้ว” (สุพิไล ฝันมะโร, 2552 : สัมภาษณ์)

ส่วนกลุ่มชนชาวไทยมุสลิมดั้งเดิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆ มีอยู่ไม่กี่ครัวเรือน บริเวณ “ตลาดปลาตัส” จะประกอบอาชีพทำนาและค้าขาย ผู้วิจัยเพียงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นกลุ่มพ่อค้าที่ เดินทางมาค้าขายระหว่างหัวเมือง เพราะสมัยการปกครองมณฑลแบบ 7 หัวเมือง พื้นที่อำเภอ ปะนาเระอยู่ภายใต้เขตปกครองของเมืองยะหริ่ง และบริเวณพื้นที่ตำบลควนจะเป็นเขตแดนปลายสุด ของเมืองยะหริ่ง ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างหัวเมืองยะหริ่งกับหัวเมืองสาขบุรี พื้นที่บริเวณนี้เปรียบ เหมือนกับเป็นเมืองหน้าด่านในการค้าขายระหว่างหัวเมือง การค้าขายสมัยก่อน พ่อค้าจากเมือง ยะหริ่งบรรทุกสินค้าด้วยเกวียนมาเป็นกองคาราวาน เพื่อนำสินค้าประเภทข้าว เกลือ ปลาเค็ม ไป ค้าขายยังเมืองสาขบุรี และพ่อค้าเมืองสาขบุรีเดินทางมาค้าขายยังหัวเมืองยะหริ่ง การเดินทางค้าขาย สมัยก่อนต้องใช้เวลาหลายวัน มีการหยุดแวะพักผ่อนบริเวณชายแดนก่อนจะเดินทางต่อไป จึง เรียกชื่อพื้นที่บริเวณนี้ว่า “หน้าด่าน” คล้ายกับเป็นประตูเมืองยะหริ่ง สมัยก่อนบริเวณหน้าด่านแห่งนี้ จะมีศาลาอยู่หลังหนึ่งเพื่อจะใช้เป็นที่พักผ่อนของพ่อค้าและผู้เดินทางเข้าออกระหว่างหัวเมือง ปัจจุบันไม่มีร่องรอยให้เห็นเพราะได้สร้างถนนสี่เลนส์ สายเอเชีย นราธิวาส – ปัตตานีตัดผ่าน ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลควน ชาวบ้านเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านด่าน” (วิริศฐา ศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์)

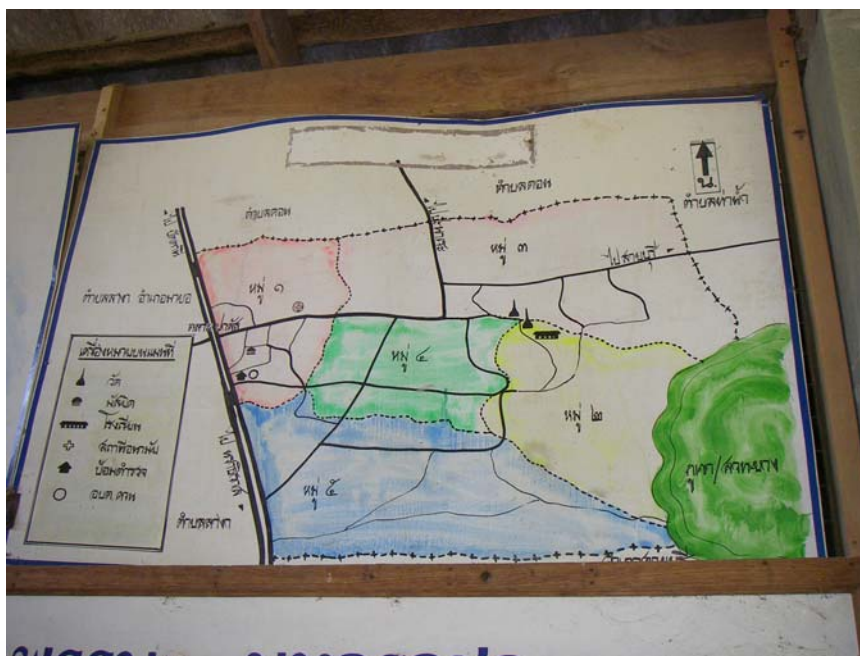
ชุมชนดั้งเดิมบริเวณนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชาวไทยพุทธที่ได้อาศัยอยู่อย่าง หนาแน่น และกลุ่มชนชาวไทยมุสลิมบริเวณ “ตลาดปลาตัส” ในปัจจุบัน ต้นทุนฐานทรัพยากรดั้งเดิม คือ อาชีพการทำนา สวนมะพร้าว แม้ปัจจุบันมีการบุกเบิกพื้นที่เชิงเขาในการทำสวนยาง และพื้นที่ ตลาดการค้า ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแตกต่างกัน คือ ชุมชนชาวไทยพุทธที่เข้ามาอาศัยอยู่ ตั้งแต่อดีต จะยึดอาชีพดั้งเดิม คือ การทำนาและสวนมะพร้าว แต่ระยะเวลาที่เปลี่ยนผ่านกับการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม บุตรหลานเพิ่มมากขึ้น พื้นที่นาถูกปรับด้วยการถมดินเพื่อปลูกสร้าง

บ้านเรือนให้เป็นที่อยู่อาศัย “เมื่อก่อนพื้นที่บริเวณนี้นาหึ่งเพ ข้าวเหลืองอร่ามเต็มทุ่งนา เดิมนี่เขาถมดินสร้างบ้าน ถ้าไม่ถมดินคนไม่รู้ไปอยู่ไหน” (วิน จุลเอียด, 2552 : สัมภาษณ์) ทำให้ต้นทุนฐานทรัพยากรการทำนาเหลือพื้นที่น้อยลง จึงบุกเบิกการทำสวนยางพาราบริเวณที่ราบเชิงเขา เรียกว่า “เขาใหญ่” และมีการปรับพื้นที่สวนมะพร้าวให้เป็นที่สวนยางพารา แต่ฐานต้นทุนทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเริ่มมีไม่เพียงพอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน ชาวบ้านบางส่วนเริ่มมีการแสวงหาต้นทุนฐานทรัพยากรจากแหล่งอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรร เช่น อำเภอธารโต อำเภอเบตง และอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เพื่อบุกเบิกและจับจองพื้นที่ทำสวนยาง เพื่อสร้างฐานต้นทุนใหม่และทดแทนฐานทรัพยากรในชุมชน “ปัจจุบันบางครอบครัวมีแต่คนเฒ่าคนแก่เฝ้าบ้านเพราะลูกหลานไปทำงานต่างถิ่น เรียนหนังสืออยู่กรุงเทพฯ บางบ้านไม่มีใครอยู่ ไม่ได้กลัวเรื่องอะไร แต่เพราะที่นี้ฐานต้นทุนทรัพยากรเหลือน้อย ไม่รู้จะทำอะไรให้เกิดรายได้เลี้ยงครอบครัว จึงต้องไปอยู่ที่อื่นเพื่อทำมาหากิน” (ยงยุทธ เนตรทิพย์, 2552 : สัมภาษณ์)

ส่วนพื้นที่บริเวณตลาด “ปาลัส” อดีตเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยมุสลิมที่ประกอบอาชีพทำนา และค้าขายระหว่างกลุ่มชนบริเวณใกล้เคียง มีการพัฒนาสภาพพื้นที่ให้เป็นตลาดนัดในการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้าของชุมชน จนกลายเป็นตลาดที่มีชื่อเสียงด้านเสื้อผ้ามือสองและปัจจุบันเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป คือ ตลาดปาลัส มีคนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยเพื่อการค้าหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มพ่อค้าชาวไทยมุสลิม กลุ่มพ่อค้าชาวไทยเชื้อสายจีนและกลุ่มพ่อค้าชาวไทยพุทธ ช่วงสถานการณ์ความไม่สงบ กลุ่มพ่อค้าชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยพุทธบางส่วนได้อพยพออกจากพื้นที่ ส่วนพ่อค้าชาวไทยมุสลิมจะย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น นอกจากนั้น พื้นที่รอบๆ ตลาดยังมีกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ปะปนกันไปในการประกอบอาชีพทำนา

ลักษณะกลุ่มชนดั้งเดิมที่ยึดอาชีพทำนาในอดีต มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนอย่างแนบแน่น “คนมุสลิมกับคนพุทธจะอยู่ด้วยกันอย่างพี่น้อง อยู่กันอย่างสบาย เราก็เชื่อเขา เขาก็เชื่อเรา ลูกตอนเด็กก็เที่ยวกลับบ้านนอนอยู่ตามตลาดบ้านล่างกับเพื่อนมุสลิม” (วิน จุลเอียด, 2552 : สัมภาษณ์) การนับถือศาสนาต่างกัน จนนำไปสู่การคลี่คลายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบแน่นอย่างในอดีต ซึ่งเป็นธรรมชาติระหว่างกลุ่มชนที่เกิดขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่การบั่นทอนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบริเวณนี้ คือ สถานการณ์ความไม่สงบที่ส่งผลกระทบต่ออย่างชัดเจน “การเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ 4-5 ปีที่ผ่านมา คนพุทธกับคนมุสลิมเจอหน้ากันไม่ทักทายกันเหมือนก่อน กลายมาเป็นศัตรูกันหมด เขาไม่เชื่อเรา เราไม่เชื่อเขา เมื่อก่อนเพื่อนคนพุทธและคนมุสลิมกินนอนด้วยกัน ตอนนี้ไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว แต่มีเพื่อนมุสลิมคนหนึ่งที่ถูกมัดกัน เขาไม่ลืม เขาไม่เป็นศัตรู มานอน มานั่งเล่นอยู่ที่นี้แหละ คนนี้แม้จะเป็นมุสลิมแต่ลูกรักที่สุด เพราะเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เด็ก” (วิน จุลเอียด, 2552 : สัมภาษณ์) การสะท้อนภาพความสัมพันธ์ในอดีตของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนมองเห็นวิถีความเป็นอยู่ระหว่างกลุ่มชนได้เป็น

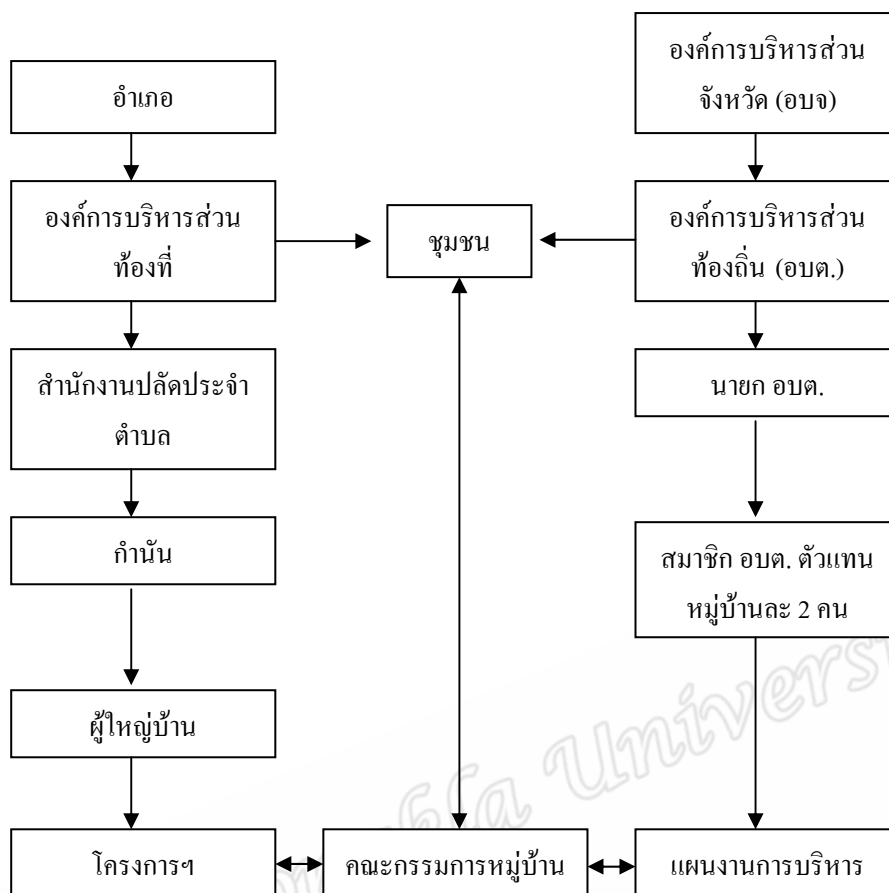
อย่างดี แม้ปัจจุบันความสัมพันธ์จะเหินห่าง แต่ยังมีกิจกรรมทางสังคมและการค้าขายระบบตลาด ช่วยพยุ้งความสัมพันธ์ระหว่างชนสองกลุ่มได้พบปะพูดคุยกันได้บ้าง ซึ่งทุกคนมีการเรียนรู้และปรับตัวมิให้เกิดความขัดแย้งและสถานที่บางแห่งที่มีอันตรายในการชุมนุมทำลาย จะมีการเล็งเส้นทางเดินทาง

แผนที่ตำบลควน อำเภอบันนาระ จังหวัดปัตตานี
(ภาพถ่ายจากหมู่ที่ 2 บ้านควนกลาง 11 พฤษภาคม 2552)

โครงสร้างชุมชน : การบริหาร การปกครอง

ระบบโครงสร้างชุมชนปัจจุบันมีลักษณะการบริหาร จัดการพัฒนาตามนโยบายการปกครองจากส่วนกลาง มีหน่วยงาน องค์กรจัดสรรงบประมาณการพัฒนา สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยแบ่งรูปแบบการบริหารที่มีความสัมพันธ์ในชุมชนออกเป็น 3 ส่วน คือ ชุมชน องค์กรบริหาร ส่วนท้องถิ่น และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ตามโครงสร้างต่อไปนี้

ชุมชนตำบลควน อำเภอปะนาระ จังหวัดปัตตานี ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาจะมีกลุ่มชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพการเกษตร คือ การทำนา 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวไทยพุทธมีอยู่จำนวนมาก และ กลุ่มชนชาวไทยมุสลิมบางส่วน ปัจจุบันลักษณะพื้นที่ที่ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่อยู่อาศัยมีลักษณะการถมดินพื้นที่นาปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน พื้นที่ทางเกษตรใช้ประกอบอาชีพทำนา สวนมะพร้าวและยางพารา และพื้นที่ตลาดที่มีคนหลากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาสร้างถิ่นฐานและเช่าบ้านทำการค้าขาย คือ “ตลาดปาลัส” ที่ชุมชนบริเวณใกล้เคียงจับจ่ายซื้อสินค้า ยาเวชภัณฑ์ และสิ่งของเครื่องใช้ ส่วนลักษณะชุมชนจัดแบ่งไปตามการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านปาลัส จะเป็นพื้นที่ “ตลาด” มีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่หนาแน่น และหมู่ที่ 6 บ้านบ่อคุ้มพระ มีทั้งชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ตั้งแต่อดีตในการประกอบอาชีพทำนา เมื่อพื้นที่ถูกพัฒนากลายเป็นพื้นที่ตลาด “ปาลัส” จึงมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์อพยพเข้ามาอาศัยการค้าขาย ส่วนหมู่ที่ 2 บ้านควนกลาง หมู่ที่ 3 บ้านพิกุล หมู่ที่ 4 บ้านไต้ และหมู่ที่ 5 บ้านด่าน จะเป็นพื้นที่ทางการเกษตร คือ การทำนา สวนยาง และสวนมะพร้าว จะมีกลุ่มชาวไทยพุทธอาศัยหนาแน่นตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

หมู่ที่ 1 บ้านปาลัส มีชาวไทยมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอดีตซึ่งเคยเป็นตลาดนัดชุมชนวันพุธและวันอาทิตย์ในการจับจ่ายซื้อสินค้า อาหาร และเครื่องอุปโภคบริโภคของชาวบ้านบริเวณ

ตำบลควนและตำบลใกล้เคียง และเริ่มพัฒนาเป็นตลาดนัดขายเสื้อผ้ากระสอบ (ผ้ามือสอง) ปัจจุบันมีถนนสี่เลนสายเอเชียปัตตานี – นราธิวาส ตัดผ่าน ทำให้พื้นที่ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ พื้นที่ตรงข้ามจะเป็นตลาดตำบลกลาง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี มีผู้คนต่างถิ่นมาเช่าที่อยู่อาศัยเพื่อทำการค้าขายมากยิ่งขึ้น พื้นที่แห่งนี้มีคนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม

หมู่ที่ 2 บ้านควนกลาง มีจำนวนประชากรอาศัยน้อยที่สุดของตำบลควน เดิมจะเรียกว่า “บ้าน บ่อโพธิ์” แต่เพราะบริเวณพื้นที่อยู่ตรงกลางของตำบลควน จึงเปลี่ยนชื่อว่า “บ้านควนกลาง” นอกจากนั้นจะมี “บ้านป่าไผ่” โรงเรียน และวัดควนนอก มีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ร้อยละประมาณ 69 ครอบครัว เมื่อก่อนจะประกอบอาชีพทำนาทุกครัวเรือนเพื่อการบริโภค ปัจจุบันลดเหลือประมาณ 40 ครอบครัว ประชาชนจะมีพื้นที่นาอยู่บริเวณหมู่ที่ 3 บ้านพิบูลและหมู่ที่ 6 บ้านบ่อตุมพระ ส่วนต้นทุนทรัพยากรพื้นที่นาของหมู่ที่ 2 เหลือน้อย เพราะมีการถมดินสร้างเป็นที่อยู่อาศัย บางครอบครัวได้บุกเบิกพื้นที่ทำสวนยางพาราบริเวณเชิงเขา บางครอบครัวเริ่มโค่นสวนมะพร้าวเพื่อทำปลูกยางพารา

หมู่ที่ 3 บ้านพิบูล มีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ร้อยละประมาณ 69 ประกอบอาชีพทำนามากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่นา มีอาณาเขตติดกับหมู่ที่ 5 บ้านท่าน้ำ ตำบลท่าน้ำ มีการเรียกชื่อย่อยๆ ของหมู่บ้าน เช่น บ้านตกวัด ซึ่งมีพื้นที่ติดกับหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 4 มีถนนสายยะรัง – ปะนาระ กั้นกลาง บ้านบ่อคอนทราย และบ้านพิบูล ซึ่งพื้นที่ติดกับป่าช้า ทุ่งนา มีป่าช้ากั้นกลาง นอกจากนั้น จะมีวัดควนใน ซึ่งเป็นวัดสำคัญประจำตำบลควน

หมู่ที่ 4 บ้านใต้ มีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ร้อยละประมาณ 69 สมัยก่อนประกอบอาชีพทำนาทุกครัวเรือน เมื่อประชาชนเพิ่มมากขึ้น มีการถมนาปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ทำให้พื้นที่นาเหลือเพียงประมาณ 9-10 ไร่เท่านั้น ชาวบ้านหันไปทำสวนยางพาราบริเวณที่ราบเชิงเขาใหญ่ ค้าขาย และรับราชการ ส่วนประชาชนที่ทำนาเพื่อการบริโภคประมาณ 30 ครอบครัว การถือครองพื้นที่นาส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณหมู่ที่ 1 บ้านปาลัส หมู่ที่ 3 บ้านใต้ และหมู่ที่ 6 บ้านบ่อตุมพระ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนั้นจะมีชื่อหมู่บ้านย่อยอีก เช่น บ้านตกวัด มีพื้นที่ติดกับถนนสายยะรัง – ปะนาระ ซึ่งแยกเป็นสองฟากกับพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านตันโก ซึ่งผ่านสามแยกประมาณ 150 เมตร บ้านใต้ ผ่านเข้ามาข้างในซึ่งมีบริเวณติดกับหมู่ที่ 2 บ้านบ่อนไก่อ เมื่อก่อนจะมีบ่อนไก่อชันซึ่งจะมีบริเวณพื้นที่ติดกับหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 บ้านคลัง คนรุ่นก่อนได้เล่าให้ฟังว่า เป็นสถานที่ฝังสมบัติ และเคยมีคนมาขุดแล้วหลายครั้ง แต่ไม่พบมีแต่ร่องรอยเคลื่อนย้ายสมบัติเหล่านั้นซึ่งอยู่บริเวณสะพานระหว่างหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 2

หมู่ที่ 5 บ้านด่าน จะเป็นพื้นที่ราบสูงเชิงเขา เพราะอาณาเขตติดกับภูเขาใหญ่ มี 124 ครอบครัวเป็นชาวไทยพุทธร้อยละประมาณ 69 ในอดีตรวมอยู่กับหมู่ที่ 2 บ้านควนกลาง เมื่อมีประชากรและการปลูกสร้างบ้านเรือนหนาแน่นมากขึ้น จึงได้แยกตัวออกจากหมู่ที่ 2 บ้านควนกลางมาเป็นหมู่ที่ 5 บ้านด่าน อาณาเขตติดกับถนนสายเอเชีย นราธิวาส – ปัตตานี

หมู่ที่ 6 บ้านบ่อตุ่มพระ เป็นหมู่บ้านที่เพิ่งแยกตัวออกจากหมู่ที่ 1 บ้านปาลัส ซึ่งเป็นที่เล่ากันว่าบ้านบ่อตุ่มพระมีบ่อน้ำใหญ่กลางทุ่งนา บ่อน้ำแห่งนี้ไม่เคยแห้ง ปีใดมีการสูบน้ำจากบ่อนี้เป็นเหตุให้บ่อน้ำใหญ่ที่วัดควน และบริเวณบ่อใหญ่ในเขตบ้านข่า ตำบลท่าม้า น้ำจะขุ่นมัว จะมีทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมอาศัยอยู่ปะปนกัน พื้นที่ติดกับถนนสายยะรัง – ปะนาละ

องค์การบริหารส่วนท้องที่ จะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต คือผู้ใหญ่บ้าน อยู่ภายใต้การปกครองของกำนันฯ อยู่ภายใต้การปกครองของปลัดตำบลฯ ขึ้นตรงต่ออำเภอฯ ขึ้นตรงต่อจังหวัด จะมีสำนักงานปลัดประจำตำบล ตั้งอยู่บ้านบ่อโศกหมู่ที่ 4 ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างอำเภอกับท้องที่ คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านมองว่า “สำนักงานประจำตำบลเปรียบเทียบกับอำเภอของตำบล เป็นรูปแบบการปกครองที่ดี เพราะว่า เมื่อก่อนปลัดตำบลอยู่ประจำที่ว่าการอำเภอ แต่ตอนนี้ปลัดได้ลงมาอยู่ในหมู่บ้าน จะได้สัมผัสกับชาวบ้านโดยตรง จะได้มองเห็นสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างแท้จริง เมื่อก่อนชาวบ้านเข้าไปหานาย ตอนนี้นายเข้ามาหาชาวบ้าน นอกจากนั้น ชาวบ้านจะทำเรื่องทะเบียนบ้านการย้ายเข้าย้ายออก แจ้งการเกิด แจ้งการตาย ไม่ต้องลำบากเดินทางไปแจ้งที่อำเภอ สามารถทำการดังกล่าวนี้ได้เลย” (วิศฐาศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์) ถ้ามองหลักการบริหารในชุมชน ปลัดตำบลมีบทบาทเข้าถึงประชาชนมากยิ่งขึ้น ช่วยประสานงาน วางแผนร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการชุมชน ในการทำประชามร่วมกับชาวบ้านกำหนดกรอบการพัฒนาตามงบประมาณลงมาพัฒนาในชุมชน นอกจากนั้นมีคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 15 คน ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นคณะกรรมการ โดยตำแหน่ง และคิดสรรคผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนมาเป็นคณะกรรมการร่วม ปัญหาอะไรเกิดขึ้น จะประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านตัดสินใจขาด ระบบการบริหารส่วนท้องที่คล้ายจะมีสำนักงานอยู่สองส่วน คือ สำนักงานปลัดประจำตำบล และสำนักงานคณะกรรมการชุมชน ที่จะต้องทำงานร่วมกัน ประสานความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

ดังนั้น “โครงการที่มีงบประมาณมาจากอำเภอ จะลงมาสู่หมู่บ้านโดยตรง เช่น โครงการ SML โครงการอยู่ดีมีสุข โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต อำเภอจะวางแผนการบริหารว่า โครงการลักษณะเช่นนี้ควรใช้งบประมาณการพัฒนามาสู่หมู่บ้าน ไหนตามความจำเป็นแต่ละหมู่บ้าน โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านรับผิดชอบในการการทำประชามร่วมชาวบ้าน สมมติว่า คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอว่า โครงการนี้สมควรนำมาพัฒนาหมู่บ้านไหน มีการทำประชามหมู่บ้านว่า เห็นด้วยหรือไม่ ถ้าประชามหมู่บ้านเห็นด้วยก็ทำโครงการเสนอไปยังปลัดประจำตำบลฯ จะส่งโครงการต่อไปยังอำเภอ” (ยงยุทธ เนตรทิพย์, 2552 : สัมภาษณ์) การทำประชาม จะมีปลัดตำบล เจ้าหน้าที่อำเภอ สาธารณสุข เกษตรจะลงมาทำประชามร่วมกับชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมาร่วมทำประชาม ตามงบประมาณแต่ละโครงการจัดสรรลงมา การจัดทำประชามแบบนี้ “ชาวบ้านจะกล้าพูด ชาวบ้านมีความรู้สึกว่ามี ความมั่นใจเหมือนอยู่ในบ้านของตนเอง ไม่เหมือนกับการไปประชุมที่อำเภอ ชาวบ้านจะไม่กล้าพูด การทำประชามในชุมชน

ทำให้นายได้เข้าใจความคิดของชาวบ้านดีขึ้น” (วิศฐา ศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์) ปัจจุบัน “งบประมาณเข้ามามาก ต้องเตรียมคิดทำโครงการในแต่ละปี เช่น อาคารสำหรับอ่านหนังสือพิมพ์ หมู่บ้าน สนามกีฬา การสร้างงานในชุมชน” แต่หลักการบริหารแบบนี้ ผู้ใหญ่บ้านได้สะท้อนถึงปัญหาว่า “การบริหารจะมีปัญหาช่วงเวลากาชาชาวบ้านเดินทางไปประชุม ต้องออกค่าใช้จ่าย ค่าน้ำมัน เพราะระบบเบี้ยเลี้ยง ค่าเดินทางเบิกไม่ได้ จึงต้องใช้ระบบการบริหารเงินจากส่วนต่างๆ ที่พอจะทำได้ บางครั้งต้องใช้งบประมาณส่วนตัว การดำเนินการจึงไม่มีความคล่องตัว” (ยงยุทธ เนตรทิพย์, 2552 : สัมภาษณ์)

ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ ท้องถิ่น จะมีงบประมาณลงมาโดยตรง ตามนโยบายแผนงานจากสมาชิกตัวแทนแต่ละหมู่บ้านละ 2 คนที่ชาวบ้านได้เลือกตามระบบประชาธิปไตย มีส่วนเข้ามาดูแลพัฒนาและดำเนินการจัดสรรงบประมาณการช่วยเหลือทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านพร้อมให้ความร่วมมือ ประสานงาน และวางแผนการทำงานร่วมกับประชาชนในชุมชน แต่ทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารพัฒนา อบต. เป็นผู้บริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณีและวัฒนธรรม ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และวางแผนในการพัฒนาไปสู่ “หนึ่งประเพณี หนึ่งการท่องเที่ยว” แต่ทุกกิจกรรมจะขอความร่วมมือมายังกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชุมชน ให้ความร่วมมือ ตัวอย่างเช่น “ประเพณีลาซัง - แต่งงานโต๊ะหมู่พุก จะมีการประชุมคณะกรรมการชุมชน ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อหาข้อสรุปในการจัดงานประจำปี มีการจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือ โดยมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านกลับไปประชาสัมพันธ์ในการวางแผนดำเนินการร่วมกับชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน ตลอดจนการขอทหารมาช่วยรักษาความปลอดภัย” (เจริญ ขวัญวิเชียร, 2551 : สัมภาษณ์) นอกจากนั้น อบต. วางแผนการบริหารจัดการในชุมชนร่วมกับสมาชิก อบต. แต่ละหมู่บ้านๆ 2 คน คณะกรรมการชุมชน และชาวบ้าน ในการสร้างงาน สร้างรายได้ในการพัฒนาเพื่อการอยู่ดีกินดีของชาวบ้าน

อาชีพการทำนา : พลวัตการเปลี่ยนแปลง

ตำบลควน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธ ในอดีตทุกคนครอบครัวประกอบอาชีพทำนาเพราะต้นทุนทรัพยากรดั้งเดิม คือ พื้นที่นา ทำให้ชาวนามองว่า “อาชีพอื่นเป็นอาชีพหาเงิน อาชีพทำนาใช้หล่อเลี้ยงชีวิตครอบครัว แม้ไม่มีเงิน ก็ยังมีข้าวกิน จะไม่อดตาย” ซึ่งเป็นปรัชญาการใช้ชีวิตสำหรับชาวนาบริเวณนี้ จึงปลูกฝังบุตรหลานในการดำรงชีวิตด้วยวิถีการทำนา ด้วยลักษณะพื้นที่ในอดีตจะมีทุ่งนาล้อมรอบพื้นที่อยู่อาศัย วิถีชีวิตประจำวันต้องสัมผัสกับวิถีการทำนา ระยะเวลาที่มีการถมดินพื้นที่นาเพื่อปลูกสร้างอาคารที่อยู่อาศัย เป็นเหตุให้พื้นที่นาเหลือน้อยลง “ในอดีตพื้นที่บริเวณนี้จะเป็นพื้นที่นาทั้งหมด สมัยนี้เป็นบ้านหมดแล้ว จะไม่มีพื้นที่อยู่อาศัยกันแล้ว” (วิน จุดเอียด, 2552 : สัมภาษณ์) เป็นการสะท้อนของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงฐานต้นทุนทรัพยากรเดิมที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่สอดคล้องกับการขยายตัวของคน แต่การปลูกฝัง

ปรัชญาทางความคิดว่า “อาชีพอื่นเป็นอาชีพหาเงิน แต่อาชีพทำนาใช้หล่อเลี้ยงชีวิต” สะท้อนแง่มุมความคิด 2 อย่าง คือ การไม่ละทิ้งอาชีพทำนาเพราะจะได้มีข้าวกิน “ชาวนามีความสุขที่ได้กินข้าวบนพื้นที่นาของตนเอง” แต่ต้องแสวงหาอาชีพอื่นทดแทนเพื่อหารายได้เสริม จึงบุกเบิกพื้นที่ที่ราบเชิงเขาในการทำสวนยางและสวนมะพร้าว “ชาวบ้านมีสวนยาง สวนมะพร้าวเกือบทุกครัวเรือนก็ว่าได้บริเวณเชิงเขาและยอดเขา” (วิศิษฐา ศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์) เมื่อฐานทรัพยากรการทำนาเหลือน้อย บุตรหลานเพิ่มมากขึ้น จึงต้องแสวงหาพื้นที่ทำมาหากินยังพื้นที่อื่นๆ เช่น อำเภอธารโต และอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ทำให้ชาวนาบริเวณนี้เกิดการย้ายถิ่นฐานเพื่อบุกเบิกพื้นที่สวนยางพาราทดแทนทรัพยากรเดิมที่เหลือน้อยลง สถานการณ์เหล่านี้มีความเสี่ยงต่อการเข้าใจผิดของผู้ดูแลพื้นที่ป่าว่า เป็นการบุกรุก ตัดไม้ทำลายป่า ทำให้มีปัญหาเกิดขึ้นหลายพื้นที่สำหรับผู้แสวงหาพื้นที่ทำกินเพื่อทดแทนต้นทุนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพ

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามระบบสังคมที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาชีพการทำนาเริ่มมีความสำคัญน้อยลง เพราะบางครอบครัวบุตรหลานได้เปลี่ยนวิถีชีวิตมารับราชการ ทำสวนยางพารา ชาวนามองว่า “ลูกหลานรับราชการหรือเรียนหนังสืออยู่ข้างนอกกันหมด พ่อแม่มีนาสิบแปลง แต่ลูกๆ ไม่รู้เลยว่า พื้นที่นาอยู่ที่ไหน” และการเปรียบเทียบฐานะด้านความเป็นอยู่ ยศ ตำแหน่ง หน้าที่การงาน ทำให้ชาวนาบริเวณนี้มีมุมมองเรื่องอาชีพแปรเปลี่ยนไป “ชีวิตชาวนามีความสุขตามอัตภาพ ครอบครัวรับราชการมีความสุขมากกว่า เพราะเขามีเงินเดือนกิน ข้าวเขาซื้อกินเองได้โดยไม่ต้องลำบาก แม้ว่าครอบครัวชาวนามีความสุขได้กินข้าวบนพื้นที่นาของตนเอง แต่ต้องประกอบอาชีพเสริม ซึ่งมีรายได้ไม่แน่นอน บางครั้งลูกขอเงินไปโรงเรียนวันละห้าสิบบาท ต้องลดลงเหลือสามสิบบาท แต่ครอบครัวรับราชการเขาได้เงินเดือนประจำ มีรายได้ที่แน่นอน ความสุขอื่นๆ ก็ตามมา” (วิศิษฐา ศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์) ชาวนาจึงนิยมส่งบุตรหลานเรียนหนังสือสูงๆ จากทัศนคติที่เปลี่ยนไป มองความสุข ความเจริญก้าวหน้าในอาชีพอื่นๆ ดีกว่าอาชีพการทำนา แต่ถึงกระนั้น ชาวนาเกิดความกังวลต่อบุตรหลานเหมือนกันว่า “ตอนนี้พื้นที่นายังมีประโยชน์ เพราะลูกหลานยังเรียนมัธยมอยู่กับบ้าน ยังช่วยเหลือพ่อแม่ทำนา แต่ถ้าจบมัธยมต่อระดับปริญญาอยู่หอพักในเมือง คงไม่สนใจกลับมาช่วยเหลือพ่อแม่ทำนา ถ้าลูกเรียนจบระดับปริญญาตรีไม่กลับมาประกอบอาชีพการทำนาแน่นอน พื้นที่นาจึงจะไม่มีประโยชน์อีกต่อไป ลูกๆ คิดเพียงแต่จะขาย แม้จะมีพื้นที่นา 20 ไร่ ลูกหลานก็จะมองเป็นเศษ หמדชวานายุคนี้ การทำนาก็จะลดลงเรื่อยๆ เพราะคนรับราชการไม่มีความคิดจะทำนาอยู่แล้ว” (วิศิษฐา ศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชาวบ้านตำบลควนที่ยังยึดอาชีพทำนาได้ลดลงเหลือเพียงไม่กี่ครัวเรือน มาจากปัจจัยที่เกิดจากพื้นที่นาส่วนหนึ่งถูกถมเพื่อปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน และอันตรายจากสถานการณ์ความไม่สงบ เพราะ 2-3 ปีที่ผ่านมา เคยมีรถเกี่ยวข้าวจากนครปฐม มารับจ้างเกี่ยวข้าวที่ตำบลควนและตำบลท่าน้ำถูกยิงตาย หลังจากนั้นชาวบ้านมีความหวาดกลัว ช่วงเวลาทำนาต้องระมัดระวังจนนำไปสู่การหวาดระแวง บ้านไหนที่มีผู้ชายพอจะเป็นเพื่อนได้ก็ชวนๆ กันไป

นอกจากนั้น เกิดจากทัศนคติของชาวนามองว่า การทำงานมีความเหน็ดเหนื่อย บางปีได้ผลผลิตสูง บางปีมีภัยธรรมชาติทำให้ได้ผลผลิตต่ำ บางครอบครัวหันไปประกอบอาชีพอื่นเป็นรายได้หลักอย่างถาวร บางครอบครัวบุตรหลานเรียนหนังสือไม่มีแรงงานทำนาในครัวเรือน และครอบครัวส่วนใหญ่ลูกหลานรับราชการ จำเป็นต้องปล่อยให้พื้นที่นารกร้าง

การปล่อยให้พื้นที่นารกร้าง ทำให้เกิดทัศนคติใหม่ต่อสังคมชาวนา อดีตเจ้าของพื้นที่นาจะมีบทบาทในสังคมชาวนา โดยเฉพาะต่อชาวนาผู้เช่า ซึ่งชาวนาดั้งเดิมที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อนจะ ได้เปรียบในการจับจองพื้นที่ทำกินบริเวณนี้ คือ ชาวนาไทยพุทธ กับชาวนาไทยมุสลิมบางส่วน ส่วนกลุ่มชนอื่นเข้ามาทีหลังจะไม่มีฐานต้นทุนทรัพยากรในการครอบครอง จึงต้องเช่าที่นา ลักษณะความสัมพันธ์วิธีการทำงานระหว่างกลุ่มจะมีความสัมพันธ์แตกต่างกัน “สมัยนี้ผู้ไม่มีที่นาทำกินต้องการทำนาฟรีๆ เพราะเขามองว่าเจ้าของพื้นที่นาไม่สนใจจะทำนา ปล่อยให้รกร้าง” (วรวิศฐาศรีสุรัตน์, 2552 : สัมภาษณ์) ความหมายประโยคนี้กำลังเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน เมื่อก่อนจะมีการเช่าที่นา 2 แบบ คือ การเช่าขาด กับการเช่าแบบแบ่งข้าวคนละครึ่ง (ทำนาหะ) การเช่าแบบหลังจะเป็นที่นิยมอย่างมาก เพราะเจ้าของที่นาไม่ต้องการเงิน “ต้องการมีข้าวไว้กิน” เพราะเงินสามารถหาได้จาก การประกอบอาชีพอื่นๆ ดังนั้น การเช่าพื้นที่นาในยุคแรกๆ เจ้าของที่นาจะได้เปรียบในเชิงอำนาจการต่อรองสูง ผู้เช่าที่นาต้องทำนาเองทุกอย่างตั้งแต่ ไถ ดำ การบำรุงรักษา แต่ช่วงเวลาเก็บเกี่ยวจะแบ่งกันคนละครึ่ง ซึ่งต่างคนรับผิดชอบในการเก็บเกี่ยวกันเอง จากนั้นผู้เช่าที่นาเริ่มมีข้อต่อรองให้มีการแบ่งตั้งแต่ช่วงเริ่มดำนาเสร็จ เจ้าของพื้นที่นาต้องบำรุงรักษาต้นกล้าเองจนกระทั่งเก็บเกี่ยว เมื่อพื้นที่นาเริ่มรกร้างมากขึ้น ผู้เช่าเริ่มมีข้อต่อรองในการทำนามากขึ้น ด้วยการเช่าขาด ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการสำหรับเจ้าของที่นา และการเช่าขาดจะเช่าในราคาไม่สูง ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะไม่เช่า ทำให้เจ้าของพื้นที่นามองว่า “ไม่ยุติธรรม” เพราะปัจจุบันทำนาปีละ 2 ครั้ง จึงยอมปล่อยให้พื้นที่นารกร้าง “เรื่องอะไรทำร้ายให้คน” ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นของเจ้าของพื้นที่นา หมายถึง เรื่องอะไรที่จะทำให้คนอื่นรวย ซึ่งยังหาข้อสรุปไม่ได้ในการเช่าพื้นที่นาร่วมกันระหว่างผู้เช่าและเจ้าของที่นา

ปัจจุบันอาชีพทำนามีความสะดวกสบาย ไม่ยุ่งยาก และเหน็ดเหนื่อยอย่างในอดีต เพราะชาวนาได้นำเครื่องเทคโนโลยีมาใช้ นอกจากนั้นจะมีรถไถใหญ่และรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างตามช่วงฤดูกาลทำนา ปัจจุบันได้จัดทำโครงการจัดซื้อรถไถประจำตำบล เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับชาวนาผู้มีความประสงค์จะรับจ้างไถและเกี่ยว ซึ่งเป็นโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนของอำเภอ โดยที่ปลัดประจำตำบลเป็นคนทำโครงการเสมอไปยัง ศอบต. ได้อนุมัติโครงการลงมายังตำบลในการซื้อรถไถนาหนึ่งคัน มีก้านัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการที่เป็นชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการจัดการบริหารรับจ้างไถ ถ้าเป็นพื้นที่นาไร่ละ 1,000 บาท ถ้าเป็นพื้นที่นาปกติไร่ละ 800 บาท วัฒนธรรมการไถนากับรถไถใหญ่ จะมีการบอกกล่าวปากต่อปากในชุมชนช่วงวันเวลารถไถจะไปบริเวณใด เจ้าของแปลงนาต้องนำไปปักไว้ให้เป็นสัญลักษณ์ คนขับรถไถนาจะ

ได้รับทราบ ทำให้การไถนาแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานวัวและพิธีกรรมได้เลือนหายไปแลกกับความสะดวกสบายที่ต้องอาศัยเครื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทดแทน “การเก็บข้าวกับรถมันดีตรงที่ว่ามันเร็ว ไม่เหนื่อย ถ้าใช้แรงงานคนเก็บแปลงนา 1 ไร่ ใช้เวลาประมาณ 10 วันขึ้นอยู่กับความช้าและเร็วในการเก็บแต่ละบุคคล ถ้าว่าจ้างรถไถใหญ่มาประมาณ 10 นาทีต่อไร่ๆ 600 บาท คຸ້ມกับเวลาที่เหลือในการทำสวนยาง และอาชีพอื่นๆ” (ขงยุทธ เนตรทิพย์, 2552 : สัมภาษณ์) การเปลี่ยนแปลงระบบวิธีการทำนาเป็นความต้องการของชาวนา มองเห็นความรวดเร็ว สะดวกสบาย และต้องการมีเวลาไปประกอบอาชีพอื่นๆ

ปัจจุบันทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง เพราะมีเขื่อนชลประทานประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา เริ่มจากทำนาปีประมาณช่วงเดือนสิงหาคม และทำนาปรังประมาณช่วงเดือนเมษายน ซึ่งเริ่มทำนาปรังประมาณ 3 ปีที่ผ่านมา ถ้าเปรียบเทียบกับการทำนาปียังถือว่าชาวนานิยมการทำนาปรังน้อย สมมติว่าทำนาปีประมาณ 20 ครอบครั้ว ช่วงการทำนาปรังเหลือประมาณ 5 – 10 ครอบครั้ว เพราะ บางครอบครั้วนิยมทำแต่น้ำปีอย่างเดียวเพราะถือว่าพอกับการบริโภค และบางพื้นที่นาไม่เหมาะกับการทำนาปรัง เพราะมีน้ำท่วมขังตลอดทั้งปี มีปัญหาสำหรับรถไถนาไม่สามารถลงไปไถได้ นาปรังจึงทำได้บนพื้นที่นาดอน บางปียังประสบปัญหาการปล่อยน้ำไม่สม่ำเสมอ

ดังนั้น การทำนาด้วยระบบชลประทานนำมาสู่ปัญหาและอุปสรรคได้เหมือนกัน แม้ นโยบายจะเกิดยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน จะได้มีน้ำใช้ในการเพิ่มผลผลิต แต่บางพื้นที่กลับได้รับผลกระทบต้องหยุดอาชีพทำนา เนื่องจากพื้นที่นาที่อยู่ใกล้ชลประทานจะถูกน้ำท่วมขังตลอดปี ดินกลับกลายเป็นโคลนเหนียว มีหญ้าขึ้นสูง ไม่สามารถไถนากับวัวและรถไถเล็ก ชาวนาบางส่วนได้สะท้อนมุมมองว่า “เขื่อนชลประทานทำให้พื้นที่นาเสียความสมดุล เพราะวัวและรถไถเล็กไม่สามารถลงไปไถได้ เพราะน้ำขังตลอดปี ทำให้พื้นที่นาเป็นโคลนตรมเหนียวติดล้อรถ บางครั้งรถไถใหญ่ยังมีปัญหา” (ขงยุทธ เนตรทิพย์, 2552 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันยังประสบกับปัญหาหอยเชอรี่เต็มท้องนา “คำวันนี้ พรุ่งนี้หอยเชอรี่กินหมด” ปัญหาเรื่องหอยเชอรี่เกิดขึ้นประมาณ 2 – 3 ปีที่ผ่านมา สาเหตุยังไม่รู้แน่ชัด บางคนบอกว่า มากับน้ำชลประทานบ้าง ไข่หอยเชอรี่ติดกับรถไถใหญ่จากภาคกลางบ้าง เกิดจากพื้นที่นารกร้างบ้าง ซึ่งทางราชการยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ บางคนเก็บหอยเชอรี่ไปกินบ้าง บางคนคิดว่าไม่ใช่เป็นหอยพื้นบ้านจึงไม่กล้ากิน ทำให้อาชีพการทำนาบริเวณนี้ลดลงอย่างรวดเร็วช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา เหลือผู้ประกอบอาชีพการทำนาไม่กี่ครอบครั้ว ด้วยเหตุปัจจัยที่เกิดจากภัยธรรมชาติ แรงงานภายในครอบครั้ว สังคม และการพัฒนาหน่วยงานราชการ

อาชีพการทำนา : พลวัตการเปลี่ยนแปลงด้านพิธีกรรม

ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ประกอบอาชีพทำนามาตั้งแต่อดีต จะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาตามวิถีความเชื่อว่า “สรรพสิ่งต่างๆ ในโลกล้วนมีเทพเจ้าเป็นผู้ดูแลรักษา หากทำสิ่งใดลงไปโดยไม่รู้จักคุณค่า นอกจากจะไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากเทพเจ้าแล้ว อาจยังได้รับโทษอีก” (มาลินี

จุฬานิรันดร์, 2545 : 27) ชาวนาจึงได้ร่วมสืบทอดความเชื่อด้านพิธีกรรมเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ดังที่ประมวล ดินดินสัน ได้กล่าวไว้ว่า “พิธีกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และความต้องการที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ จึงต้องมีการกระทำในลักษณะต่างๆ กล่าวคือการที่ชาวนาจะได้ข้าวมาเป็นอาหารต้องมีการเพาะปลูกเป็นขั้นตอน ขณะเดียวกันชาวนาจึงจะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาแม่โพสพ ให้ช่วยบันดาลให้ข้าวออกงามอุดมสมบูรณ์ อาจกล่าวได้ว่าการประกอบพิธีกรรมขึ้นนั้นเพื่อความเป็นสิริมงคล และเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นกำลังใจในการประกอบอาชีพให้บังเกิดผลดี (ประมวล ดินดินสัน, 2521 : 141)

ชาวบ้านตำบลควน อำเภอบ้านนาเร ซึ่งมิฐานต้นทุนทรัพยากรหลัก คือ การทำนา จึงมีตำนานเรื่องเล่าแม่โพสพจากวิถีชีวิตความผูกพันกับวิถีชาวนาบริเวณนี้มาตั้งแต่อดีต ลักษณะเค้าโครงการเล่าเรื่องคล้ายคลึงกับพื้นที่ชาวนาอื่นๆ แตกต่างกันบ้างในส่วนของเนื้อหาที่ได้สืบทอดการเล่าต่อๆ กันมาว่าแม่โพสพได้อุทิศตนลงมาจากสวรรค์เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้มีชีวิตรอดจากการได้มีข้าวกิน จากนั้นไม่รู้ว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในช่วงนั้น แม่โพสพโกรธได้หนีไปอยู่กลางสะดือทะเล ทำให้มนุษย์ประสบปัญหาความอดอยาก เพราะการทำนาไม่ได้ผล ต้นข้าวเหี่ยวเฉา ข้าวที่เก็บไว้ในยุ้งฉางได้หมดไป ทำให้มนุษย์ไม่มีข้าวกิน ไม่รู้จะกินอะไรเพื่อประทังความหิว ความอดอยาก จึงต้องแสวงหาข้าวโพดมาประทังความหิว ทำให้ข้าวโพดมีความกลัวต่อมนุษย์มากที่สุดที่เหี่ยวเสาะหา กินข้าวโพดจำนวนมากแต่ละวัน เมื่อเจอมนุษย์จะหนีอยู่ตลอดเวลา ทำให้ยอดปลายฟักข้าวโพดมีเมล็ดโพดออกมา เพราะกลัวว่าจะถูกมนุษย์กินเลยคิดหนีตลอดเวลา เพราะช่วงเวลานั้นมนุษย์มีความเดือนร้อนไปทั่ว ไม่รู้จะมีวิธีแก้ไขความอดอยากได้อย่างไร

จนกระทั่งมีปลาฉลาดผู้รับอาสาจะไปอ้อนวอนแม่โพสพให้กลับมา การว่ายน้ำจะต้องแทรกกระหว่างก้อนหินเพื่อไปหาแม่โพสพกลางสะดือทะเล กว่าจะไปถึงทำให้เมล็ดปลาฉลาดละเอียดจากการแทรกภูเขาเข้าไป จึงได้อ้อนวอนให้แม่โพสพกลับมาช่วยเหลือมนุษย์ให้มีข้าวกินอย่างเดิม แม่โพสพไม่ยอมกลับมา แต่มีใจเมตตาจะช่วยช่วยเหลือมนุษย์ให้มีข้าวกิน จึงได้บีบน้ำนมข้างซ้ายให้ชาวนามาปลูกข้าวเหนียว บีบน้ำนมข้างขวาให้ชาวบ้านมาปลูกข้าวเจ้า จากตำนานเรื่องเล่าถึงน้ำนมแม่โพสพ กลายมาเป็นข้อสังเกตความเป็นไปได้ถึงหลักความเชื่อของชาวบ้านว่า “รวงข้าวก่อนจะสุก จะมีการตั้งท้อง รวงข้าวจะมีเมล็ดสีเขียวๆ เวลาบีบเมล็ดข้าวจะมีน้ำนมออกมา นั่นแหละเป็นน้ำนมแม่โพสพ” การเรากินข้าวเหมือนกับว่า “เรากินน้ำนมแม่โพสพ” ปลาฉลาดได้รับน้ำนมแม่โพสพมาถึงชายฝั่ง จึงได้มอบหมายให้ผู้ดูแลต่อ แต่ผู้ที่เฝ้าได้ผลกลับไป มีวัวมากินเกือบหมด เหลือน้ำนมแม่โพสพอยู่นิดเดียวที่สามารถจะนำมาปลูกทำพันธุ์ที่วัวยอมกินให้กับคนเฝ้า แต่มีการต่อรองว่า ไบข้าวอ่อน ลูกข้าว ชาวนาแบ่งให้วัวได้กินบ้าง การปลูกข้าวจึงเริ่มมีตั้งแต่บัดนั้นจากการบีบน้ำนมของแม่โพสพ จากความเอ็นดูมวลมนุษย์ที่มีความอดอยาก ชาวนาจึงได้ทำพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อทำขวัญ และตอบแทนคุณแม่โพสพที่ได้ประทานน้ำนมมาเป็นพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกมาจนถึงปัจจุบัน (สุพิไล พันมะโร, 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวนาบริเวณนี้มีพื้นฐานความเชื่อแม่โพสพจากตำนานเรื่องเล่ามาตั้งแต่อดีต บวกกับวิถีการทำงานพึ่งพาธรรมชาติตามฤดูกาล ใช้แรงงานวัว แรงกายคนเป็นเครื่องมือในการทำงานแต่ละปี ทำให้มองเห็นร่องรอยความอุดมสมบูรณ์อาชีพการทำนาที่เข้ามายึดโยงกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าผู้ดูแลต้นข้าว คือ แม่โพสพได้เป็นอย่างดี มีคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนยังบอกกล่าวเรื่องราว ด้านพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการทำนา ที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นมาไว้ให้ลูกหลานได้ดำรงสืบต่อทั้งด้านพิธีกรรมและสังคม ที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เรียกว่า “วานนา” หรือ “ลงแขก” จากคำบอกเล่า “เมื่อก่อนช่วงฤดูการดำนา เก็บเกี่ยวข้าว จะมีการลงแขกหรือวานนา ประมาณเก้าคนสิบคนให้ไปช่วยดำนา เก็บข้าวครึ่งวัน” โดยแต่ละครัวเรือนกำหนดแปลงนาที่จะทำการไถนา ดำนา และเก็บเกี่ยวให้มีจำนวนเท่ากัน แปลงนาของใครมีความพร้อมจะต้องส่งตัวแทนมาช่วยกัน จากนั้นก็หมุนเวียนกันไป ทำให้การทำงานมีความสุขสนุกสนาน ฝ่ายผู้หญิงจะทำหน้าที่ดำนา หรือเก็บเกี่ยวข้าว ฝ่ายผู้ชายทำหน้าที่ในการขนต้นกล้า หรือขนเลี้ยงข้าว โดยทางเจ้าภาพจะทำอาหาร ขนมหวานเลี้ยงในทุ่งนา หรือแปลงนาของใครอยู่ใกล้ศาลา ก็จะเลี้ยงอาหารบนศาลา ศาลาจึงกลายเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่นิยมสร้างไว้ใกล้แปลงนา เพื่อใช้ประโยชน์ในการพักผ่อนจากการทำนา เลี้ยงวัว และการเดินทางไกลระหว่างชุมชน

การรวมตัวกัน “วานนา” หรือ “ลงแขก” จะไม่มีปัญหาในการแย่งชิงกันทำก่อนหลัง เพราะการทำงานบริเวณพื้นที่ตำบลควน จะมีช่วงการทำงานไม่พร้อมกัน นาลิก จะได้นำในการทำนาก่อน จากนั้นจะเป็นนากลางมือ และนาดอน แต่เวลาเก็บจะเริ่มเก็บเกี่ยวจากนาดอนก่อน เพราะจะเป็นพันธุ์ข้าวเบา ออกรวงเร็ว ถัดมาเป็นนากลางมือและนาลิก การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวในการเพาะปลูก จึงต้องอาศัยความชำนาญ ถ้านำพันธุ์ข้าวนาดอนไปปลูกแปลงนาลิก ทำให้ข้าวเสียหายทั้งแปลงได้

การทำงานสมัยก่อนใช้แรงงานคนและแรงงานวัวเป็นหลัก ถ้าแต่ละครัวเรือนต่างคนต่างทำ จะทำให้ไม่ทันกับธรรมชาติ จึงต้องอาศัยการ “วาน” หรือ “ลงแขก” ตั้งแต่ การไถนา ดำนา และเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากเสร็จสิ้นการไถนาจะมีพิธีกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า “พิธีสระหัววัว” เพื่อทำขวัญให้กับวัวที่ชาวนาถือว่ามีบุญคุณ เหน็ดเหนื่อยในการไถนามาทั้งปี “พิธีกรรมดังกล่าวชาวนาจะทำขนมต้มห่อด้วยใบกะพ้อพร้อมอาหารคาวหวานไปที่วัด แล้วนำขนมต้มที่เหลือจากถวายพระนำมาให้วัวกิน จากนั้นจะมีการอาบน้ำให้วัวอย่างสะอาดเพื่อเป็นการขอโทษ รับขวัญ และตอบแทนคุณในการช่วยเหลือการไถนามาทั้งปี (ทั้งหยาม) การใช้วัวในการไถนาบริเวณนี้ได้สูญหายไปประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาพร้อมกับพิธีกรรมการสระหัววัว” (สมหมาย โชติช่วง, 2552 : สัมภาษณ์)

เราจะเห็นได้ว่าขั้นตอนการทำงานจะมีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับมูลเหตุความเชื่อพื้นฐานของชาวนาในเรื่องธรรมชาติ ผีसाง เทวดา และเทพเจ้าต่างๆ กำกับอยู่เบื้องหลังของความสำเร็จด้วยเหตุที่พึ่งพาธรรมชาติ จึงต้องมีการตอบแทนธรรมชาติด้วยการเคารพ และบูชาผ่านทางพิธีกรรม ในช่วงต้นข้าวกำลังตั้งท้องชาวนาจึงมีวิธีการดูแลต้นข้าวด้วยพิธีกรรม เรียกว่า “การสวด

ท้องถิ่น” หรือ “สวดท้องข้าว” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการนิมนต์พระมาสวดทำพิธีกรรมกลางทุ่งนา จะทำในช่วงที่ต้นข้าวกำลังเริ่มท้อง มีการกำหนดวันที่เป็นมงคลในการทำร่วมกันทั้งตำบล จะใช้ศาลากลางทุ่งนาเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะนิยมทำขนมต้ม อาหารหวานคาว และสิ่งที่ไม่ได้ คือ การนำภาชนะใส่น้ำมนต์ เช่น หม้อ ชัน มาตั้งเรียงกันเป็นแถว เพื่อจะได้นำน้ำมนต์ไปพรหมต้นข้าว เชื่อว่าต้นข้าวที่ได้รับน้ำมนต์ทั้งลำต้นและรวงข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ จะไม่ถูกพยาธิ ถูกแมลง หนอนมาทำร้าย

เมื่อข้าวเริ่มสุกมีการดูฤกษ์ยามในการทำพิธี “แรกเก็บข้าว” หรือ “พิธีขวัญข้าว” ชาวบ้านเล่าว่า พิธีกรรมนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษที่ต้องนำขวัญข้าวมาขึ้นนางทุกครั้งเรือน เมื่อข้าวเริ่มสุกจะต้องสังเกตดูว่านาข้าวแปลงใดมีเมล็ดข้าวอุดมสมบูรณ์ รวงข้าวเหลืองอร่ามทั้งแปลงจะนิยมทำพิธี ขวัญข้าว หรือ พิธีแรกเก็บแปลงนานั้น ผู้ที่เก็บขวัญข้าวต้องเดินสังเกตดูรอบๆ กอข้าวที่สูงโคกเด่นขึ้นมา และมีรวงข้าวหันหน้าเข้าหากัน ตามปกติรวงข้าวเวลาออกรวงจะไปตามทิศทางเดียวกัน แต่จะมีบางกอที่จะหันหน้าเข้าหากัน เรียกว่า “รวงข้าวหันหน้าประชุมกัน” ถือเป็นตัวแทนของแม่โพสพกับพ่อโพสพ จึงใช้สายสิญจน์ผูกกอข้าวไว้ด้วยการท่องมนต์เรียกขวัญข้าว ช่วงการทำพิธีแรกเก็บข้าว ผู้ประกอบพิธีต้องยืนสงบนิ่งให้สังเกตในวันที่มีอากาศแจ่มใส ไม่มีลมพัด จึงเริ่มทำพิธีแรกเก็บข้าวประมาณเก้ารวง ใสไว้ในผ้าขาว เพื่อเชิญแม่โพสพ พ่อโพศรีกลับบ้าน ขณะเดินกลับบ้านจะต้องไม่หันกลับไปดูด้านหลัง และจะไม่พูดกับใครตลอดทางจนกว่าจะถึงนางข้าว เพราะจะทำให้แม่โพสพตกใจกลับไปอยู่ที่อื่น มาถึงบ้านนำไปวางบนนางข้าว กล่าวคาถาว่า “นะโมฯ พุทธังจิตตัง ชัมมังจิตตัง สังฆังจิตตัง” กล่าวสามจบ จึงนำ ห่อผ้าข้าวตั้งไว้ตรงกลางนางเป็นการรับขวัญแม่โพสพ (สมหมาย โชติช่วง, 2552 : สัมภาษณ์)

หลังจากเก็บข้าวเสร็จแล้ว จะมีการประกอบพิธีลาซัง คำว่า ลาซัง โดยความหมาย คือ การอำลาซังข้าวที่จะถูกไถกลับเพื่อการทำนาปีต่อไป จึงต้องมีการขอมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายเกี่ยวข้องกับอาชีพการทำนาที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา “ลุงอายุเจ็ดสิบสาม รุ่นพ่อรุ่นแม่มีประเพณีลาซังมาแล้วมีการสืบทอดให้ลูกหลานอยู่ข้างหลังแลเป็นตัวอย่าง” (วิน จุลเอียด, 2552 : สัมภาษณ์) ตรงกับวันมงคลเดือนหก ซึ่งอาจจะตรงกับวันขึ้น 9 ค่ำ หรือ 11 ค่ำ ขึ้นอยู่กับปราชญ์ผู้รู้พิธีกรรมภายในชุมชนกำหนดวันและเวลาเพื่อจัดพิธี “รับขวัญแม่โพสพ” ด้วยการนำ กอซังข้าวเป็นตัวแทนขวัญแม่โพสพจัดทำ “แต่งงานหุ่นโตะชุมพุก” สื่อความหมายถึงการตอบแทนบุญคุณแม่โพสพที่จะได้มีลูกหลาน คือ ความอุดมสมบูรณ์ในการทำนาปีต่อไป (ประเวศ ณ รังสี, สัมภาษณ์ 2 มิถุนายน 2551)

ชาวนาที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่บรรพบุรุษ จะมีต้นทุนฐานทรัพยากรดั้งเดิม คือ พื้นที่นา ทำให้วิถีชีวิตมีความผูกพันกับวิถีข้าวที่ช่วยเสริมสร้างปรัชญาในการสอนบุตรหลานให้รู้ถึงบุญคุณข้าวว่า “ชาวนามีความลำบากยากเย็นกว่าจะได้กินข้าวแต่ละรวง แต่ละเมล็ดลูกเอ๋ย ในรวงข้าวหนึ่งรวง ที่เราได้กินจริงๆ เพียงเจ็ดเมล็ดเท่านั้น เพราะมีการเหยียบย่ำจึงได้หล่น

หายไปในช่วงเวลาเก็บเกี่ยว นกมากินเสียบ้าง เวลาดำข้าวถูกลมพัดปลิวไปบ้าง เวลากินข้าวจึงต้องกินให้หมดจาน” (เทพฤทธิ์ นิลมาลย์, 2552 : สัมภาษณ์) การผูกพันกับวิถีข้าวของคนบริเวณนี้บนพื้นฐานความเชื่อแม่โพสพ ความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ จึงก่อให้เกิดปรัชญาการใช้ชีวิตเพื่อสร้างความสมดุลในการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ จึงเกิดพิธีกรรมประจำถิ่นขึ้น เช่น พิธีแรกเก็บ สวดท่องข้าว สระหัวข้าว และลาซัง ซึ่งเป็นพิธีกรรมแสดงถึงความเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกัอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา นอกจากนี้ พิธีกรรมอื่นๆ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่อง ผี วิญญาณ เช่น พิธีกรรมการไหว้ทาง ไหว้ภูมิเจ้า ที่นา เจ้าที่บ้าน ดังนั้น การเคารพต่อธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่อง ผี วิญญาณ และการนับถือศาสนา กลายมาเป็นพิธีกรรมท้องถิ่นในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ประจำถิ่นของกลุ่มชนบริเวณนี้

พื้นที่อำเภอปะนาเระ - สายบุรี : ประเพณีลาซัง - แต่งงานโตะชุมพุก

ประเพณีลาซัง – แต่งงานโตะชุมพุกได้ยึดโยงกับวิถีชาวนาแถบอำเภอปะนาเระและอำเภอสายบุรีมาตั้งแต่อดีต ยังไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าชุมชนชาวนากลุ่มใด พื้นที่ไหน ได้ริเริ่มประกอบพิธีลาซัง เพียงแต่ปัจจุบันประเพณีลาซัง – แต่งงานโตะชุมพุกของตำบลควนจะเป็นที่รู้จักในสังคมมากกว่าพื้นที่อื่นๆ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพัน ห่วงเห่น เหมือนกับเป็นสมบัติชิ้นหนึ่งของชุมชนที่ต้องรักษา พื้นฟูไว้ให้เป็นเอกลักษณ์ แต่พื้นที่อื่นๆ ของชุมชนชาวไทยพุทธที่อาศัยอยู่โดยรอบ เช่น บ้านเตราะปริง ตำบลทุ่งเค้ลา อำเภอสายบุรี และตำบลทำน้า ตำบลคอน ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ ได้สืบทอดประเพณีลาซัง – แต่งงานโตะชุมพุกมาตั้งแต่บุรุษเหมือนกัน แต่งานวิจัยชิ้นนี้เป็นเพียงงานวิจัยชิ้นเล็กที่เก็บข้อมูลตำบลควน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ไม่ได้เก็บข้อมูลเชิงลึกพื้นที่ที่นอกเหนือไปจากนี้ เพียงแต่ต้องการนำเสนอพื้นที่ที่ยังประกอบพิธีลาซังจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อจะได้มองเห็นพลวัตและขั้นตอนพิธีกรรมลาซังบริเวณพื้นที่โดยรอบแถบอำเภอสายบุรี และอำเภอปะนาเระ

แผนที่แสดงที่ตั้งของตำบล อำเภอปะนาเระและอำเภอใกล้เคียง
(ภาพถ่ายจากหมู่ที่ 2 บ้านควนกลาง 11 พฤษภาคม 2552)

บ้านเตระปริง ตำบลทุ่งคล้า อำเภอสายบุรี ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวไทยพุทธประมาณ 70 กว่าครอบครัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลทุ่งคล้า คำว่า เตระปริง เป็นภาษาท้องถิ่น หมายถึง คลอง หนองน้ำ กุ้งน้ำ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัง ตามประวัติการบอกเล่า “มีฝรั่งคนหนึ่งได้ล่ายแทงสมบัติมาจากไหนไม่ทราบแน่ชัด จึงขี่ช้างมาตามเส้นทางที่บอกไว้ในล่ายแทงสมบัติ โดยมีคนไทยหนึ่งคนเป็นผู้อาสา นำทางมาถึงลำคลองแห่งนี้ ซึ่งตรงกับล่ายแทงที่บอกไว้ จึงได้นำช้างลงไปเดินวนน้ำในลำคลอง มีปริงตัวหนึ่งขนาดใหญ่กว่าปริงธรรมดาักคึดคชาข้างขึ้นมานบฝั่ง ให้หมอเก่งคาถาอาคมคนหนึ่งใช้มีดอาคมผ่าท้องปริง ออกมา พบทองอยู่เต็มภายในท้องปริง ชาวบ้านจึงเรียกติดปากว่า เตระปริง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา” (สวาท คงเสาว์, 2552 : สัมภาษณ์)

ประเพณีลาซังบ้านเตระปริงยังประกอบพิธีกรรมกลางทุ่งนา และตกแต่งหุ่นแบบง่าย ๆ เพียงนำกอซังข้าวมามัดให้ดูคล้ายรูปคนตัวแทนคู่บ่าวสาว (ภาพถ่าย 2 มิถุนายน 2551)

ปัจจุบันอาชีพทำนาลดลงเหลือประมาณ 20 ครอบครัว ชาวบ้านเปลี่ยนไปทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และบุตรหลานนิยมรับราชการ แต่ชาวนาบริเวณนี้ได้ร่วมกันสืบทอดประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุกมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน บนพื้นฐานความเชื่อว่า “ธรรมชาติมีเทพเจ้า กำกับอยู่เบื้องหลังเสมอ แม่โพสพจัดเป็นเทพผู้หญิงที่มีบุญคุณต่อมนุษย์ เพราะได้ประทานข้าวมาเลี้ยงมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย จนไม่อาจจะนับช่วงเวลาได้ ชาวนาจึงควรจัดพิธีเพื่อบูชาแม่โพสพปีละครั้ง ข้าวจะออกรวงได้ต้องจัดพิธีแต่งงานให้กับแม่โพสพ เพื่อสื่อความหมายถึงการทำนาปีต่อไปจะมีความอุดมสมบูรณ์” (สวาท คงเสาร์, 2552 : สัมภาษณ์)

ชุมชนบริเวณนี้ยังประกอบประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุกแบบดั้งเดิม ไม่ได้คลี่คลายไปตามระบบกลไกทางสังคม ประเพณีจะจัดขึ้นภายในเดือนหก วันใดนั้นหมอบทางพิธีกรรมจะถูกอุทิศยามวันที่เป็นมงคล ถ้าครบรอบ 3 ปี จะมีการทำขนมจีน 1 ครั้ง (ถ้าปีที่ผ่านมาเรียกว่า อธิกสุรทิน คือ มีเดือนแปด สองหน ปีถัดไปต้องทำขนมจีน) เพราะการกินขนมจีนในอดีตชาวบ้านต้องใช้เวลาและลำบากกว่าจะได้กินแต่ละครั้ง มีกรรมวิธีในการทำหลายขั้นตอน และที่สำคัญขนมจีนทำมาจากข้าวจึงสมควรจัดให้มีขึ้นเพื่อบูชาต่อแม่โพสพ สถานที่จัดพิธีกรรมจะต้องเป็นกลางทุ่งนา “เมื่อเสร็จจากการทำนาทุกคนเก็บกอซังข้าวตนเองไว้ใต้ถุนเรือนกำมือหนึ่ง (ตามปกติชาวนานิยมเก็บกอซังข้าวจากแปลงนามา 2 กำมือ กำมือหนึ่งไว้แต่งเจ้าสาว ส่วนอีกกำมือหนึ่งไว้แต่งเจ้าบ่าว) จะเก็บมาทุกแปลงหรือแปลงใดแปลงหนึ่งก็ได้ เพื่อนำมามัดทำรูปหุ่นคู่บ่าวสาว (สัญลักษณ์บ่งบอกความเป็นเจ้าบ่าวคือการนุ่งผ้าขาวม้า ส่วนเจ้าสาวห่มสไบประดับตกแต่งด้วยดอกไม้) ที่ได้สมมติขึ้นมาเป็นหุ่นชื่อว่า “โต๊ะชุมพุก” ถือเป็นตัวแทนของแม่โพสพ” (สวาท คงเสาร์, 2552 : สัมภาษณ์)

ขั้นตอนพิธีกรรมเริ่มช่วงเช้าประมาณ 07.00 น. เป็นอุทิศยามที่เงียบสงบเหมาะกับการทำพิธีบูชาแม่โพสพและเช่นสังเวทภูมิเจ้าที่นาที่ได้ปกป้องรักษาและคอยช่วยเหลือแม่โพสพให้รวงข้าวได้ผลดี เพราะการบูชาและเช่นสังเวทช่วงเช้าจะเป็นนิมิตหมายแห่งความรุ่งเรือง รุ่งอรุณ ดังนั้นประมาณ 06.00 น. ทุกครัวเรือนเตรียมตัวออกจากบ้านเพื่อนำกอซังข้าวมามัดรวมกับคนอื่นเพื่อทำหุ่นแบบง่ายๆ เพียงให้รู้หุ่นเจ้าบ่าวหุ่นเจ้าสาว และต้องนำถาดข้าวขวัญสำหรับคู่บ่าวสาวที่ทุกคนได้ตระเตรียมมาด้วย เช่น แกงไถ่ (เน้นแกงไถ่กะทิ หรือใช้ไข่ไถ่แทนก็ได้ เพื่อแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์) ปลาหมี่ห้วมีหาง (นำมาเผาหรือปิ้งไม่นิยมทอดแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์เรื่องข้าวปลาอาหาร) ข้าวเหนียวเหลือง ข้าวเหนียวขาว นอกจากนั้นมี หมากพรุ เสือกระจูด หมอน ผ้าขาว (ใช้เวียนสาดเวียนหมอนคู่บ่าวสาว) ดอกไม้ เชี่ยนหมาก (ประกอบด้วยใบพลู ปูน หมาก รูปเทียน และ ยาเส้น) จะมีหมอบมาทำขวัญให้พรชัยแก่คู่ บ่าวสาว จะได้มีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง คือให้มีข้าวออกเมล็ดออกรวงเต็มท้องนา อย่าให้มีศัตรูพืช อย่าให้สัตว์ทั้งหลายมาทำอันตรายต้นข้าวได้ ให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์

นอกจากนั้นต้องมีน้ำ เหล้า ข้าวสารใส่ไว้ในถ้วย มีหม้อทำพิธีเชิญแม่โพสพ ภูมิเจ้าที่นำมา
รับเครื่องเช่นในการสมมติการทำขวัญคู่บ่าวสาวในครั้งนี้ ด้วยการหยคน้ำและเหล้าลงในในถาด
พร้อมกับกล่าวคำเชื้อเชิญ “วันนี้เป็นศรีวัน พญาวัน ได้สมมติแต่งงาน โต้ะชุมพุกคู่บ่าวสาวให้อยู่กิน
กันอย่างมีความสุข จงช่วยให้ลูกหลานอยู่ดีกินดี ข้าวอุดมสมบูรณ์ รวงข้าวมีเมล็ดทั่วทุกแปลง และ
ให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์” คำข้าวสารโปรยไปที่หุ่น 3 ครั้ง จากนั้นชาวบ้านทำการเวียนแวนนั่งส่งต่อๆ
กันไปแบบครึ่งวงกลมรอบโຕ้ะชุมพุกและถาดขวัญ ส่งเวียนให้ได้สามรอบ เวียนมาถึงใครจับรูป
เทียนแล้วโบกควันจากรูปเทียนไปหาเจ้าบ่าวเจ้าสาว เป็นการอวยพร จนครบสามรอบ “คาถาที่ใช้
เวียน คือ ปะทุมมุตตะโร จะบูรพาขัง พายัพ ทิเบ็งกะโร ทุกชะโรกะยัง วินาศสันติ อะนุรักขันตุ
กะวันตุเต จากนั้นชาวบ้านร่วมกันสวดอติปิโสให้พรคู่บ่าวสาว” (สวาท คงเสาร, 2552 :
สัมภาษณ์)

ตำบลดอน อำเภอบางระ จังหวัดปัตตานี มีทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ประกอบลาซังเพียง 4
หมู่บ้านที่ชาวไทยพุทธอาศัยอยู่หนาแน่นช่วงเดือนหกประจำทุกปี ชาวบ้านบริเวณนี้ได้กล่าวถึง
ธรรมเนียมปฏิบัติประเพณีลาซังสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษตามความเชื่อว่า แม่โพสพคือขวัญ
ข้าว ช่วงระยะเวลาเสร็จจากการทำนาแต่ละปีจะต้องมีการทำขวัญแม่โพสพ ใช้กอซังข้าวเป็น
ตัวแทนแม่โพสพ “ทุกปีชาวบ้านจะเก็บกอซังข้าวไว้ และการเก็บกอซังข้าวจะเป็นวัฒนธรรม
ประเพณีของชาวบ้านคอนอยู่แล้ว เพราะสภาพพื้นที่ลุ่ม น้ำท่วมขังทุกปี ต้องตัดกอซังข้าวไว้เลี้ยงวัว
ในช่วงฤดูฝน” การทำหุ่นโຕ้ะชุมพุกคล้ายพิธีแต่งงานเพื่อให้การทำนาปีต่อไปรวงข้าวอุดมสมบูรณ์
ประเพณีแต่งงานโຕ้ะชุมพุกจัดขึ้นในหมู่ที่ 3 บ้านหัวถนน กับหมู่ที่ 5 บ้านยางงาม มีการสับเปลี่ยน
การทำหุ่นโຕ้ะชุมพุกเจ้าบ่าวและเจ้าสาวแต่ละปี ซึ่งหมู่บ้านทำหุ่นเจ้าบ่าวต้องมาสู่ขอฝ่ายเจ้าสาว
แต่งงาน การสู่ขอต้องมีขันหมาก และเพื่อความสนุกสนาน ฝ่ายเจ้าสาวมีการเรียกคำขันหมาก คือ
เหล้า หรือเบียร์ ที่จะนำมากินกันหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม ตามแต่จะตกลงกันในวันมาสู่ขอ มิฉะนั้น
จะไม่ให้เจ้าสาวแต่งงานด้วย ส่วนเงินสินสอดนั้นจะใส่ไว้ในขันหม้อ หรือขันคลาดก็บาทก็ได้เพื่อสู่
ขอเจ้าสาว

ฝ่ายเจ้าสาวจะต้องเตรียม คือ ถาดไหว้ครูประกอบด้วยสิ่งของจำเป็น 9 อย่าง คือ กล้วย
อ้อย ข้าวเหนียว ขนมโค ปลายมีหัวมีหาง และแกงไก่ และสิ่งของอื่นรวมให้ได้เก้าอย่าง นอกจากนั้น
จะมีเชี่ยนหมากพลู เพื่อนำมาทำพิธีไหว้ครู คือ อาจารย์ของเราทั้งหมด “เวลาจะทำอะไร ต้องไหว้
ครูก่อน ซึ่งจะมีหม้อแกงทางด้านพิธีกรรมในการร้ายบทสวด”

ขั้นตอนประเพณีแต่งงาน – โຕ้ะชุมพุกบริเวณตำบลดอน เมื่อคู่บ่าวสาวนั่งคู่กันบนศาลา
ชาวบ้านทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวเริ่มไหว้พระ รับศีล หมอพิธีกล่าวบททำขวัญคู่บ่าวสาวด้วยบท
ไหว้สวดดี เนื้อหาในการทำขวัญเป็นการไหว้ครูทั่วทุกมุมจักรวาล ทั้งพระอินทร์ พระยม พระกาฬ
เป็นต้น จากนั้นเป็นการร่ายถึงบุญคุณของบิดามารดาที่ได้กำเนิดบุตรมา (คู่บ่าวสาว) เพื่อจะให้สิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ หรือครูของเราได้เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ เช่นสังเวท ป้อนกันทุกสิ่งให้ทุกคนที่มาพร้อมในพิธี มี

ความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งสิ้น หลังจากหมอบำทำขวัญเสร็จแล้ว ชาวบ้านทั้งหมดจะสวดบท “ชะยันโต” พร้อมกันเพื่ออวยพรคู่บ่าวสาว พร้อมกับโปรยข้าวตอกและดอกไม้ จากนั้นพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ให้พรคู่บ่าวสาว และโปรยข้าวตอกดอกไม้อีกครั้งหนึ่งจึงเป็นอันเสร็จพิธีกรรม นอกจากนั้นมีการทำโรงเรือน หรือศาลเพียงตาขึ้นมา เพื่อให้ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีได้นำอาหารส่วนหนึ่งใส่ไว้บนศาลเพียงตา หลังจากเสร็จพิธีกรรมการแต่งงาน – โต๊ะชุมพุกแล้ว หมอบำพิธีกรรมและชาวบ้านจะได้แห่ศาลเพียงตาไปกลางทุ่งนาเพื่อเช่นสังเวद्यต่อแม่คงคา แม่โพสพ แม่ธรณี และภูมิเจ้าที่นา

ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเร จังหวัดปัตตานี หรือชาวบ้านเรียกว่า “คอกควาย” มีอยู่ 4 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3 มีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ร้อยละ 90 ประกอบอาชีพทำนา จึงผูกพันกับประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุกตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ส่วนหมู่ที่ 4 จะมีชาวไทยพุทธอาศัยอยู่ร่วมกับชาวไทยมุสลิมจะมีประเพณี “ลาซัง - ข้าวขึ้นฉาง” ซึ่งจะประกอบประเพณีร่วมกัน

ประเพณีลาซัง – ข้าวขึ้นฉาง จะจัดขึ้นประจำปีในหมู่ที่ 4 เป็นการทำขวัญแม่โพสพ คือตามปกติชาวบ้านมีฉางข้าวอยู่แล้วตามบ้านเรือน แต่ชุมชนแห่งนี้ได้จัดทำฉางข้าวประจำหมู่บ้านขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์รวมในการบริการประชาชนจะได้นำไปทำพันธุ์ข้าว และขอขมาในช่วงข้าวไม่พอกิน ซึ่งจะมีคณะกรรมการดูแลในการจัดการยืมคืนเป็นของส่วนร่วม จึงมีหน่วยงานราชการร่วมกับประชาชนจัดพิธีลาซัง – ข้าวขึ้นฉางประจำปี ช่วงเดือนหก จะมี อบต. ตั้งงบประมาณในการจัด มีกิจกรรมหนุนเสริมหลายอย่าง เช่น การแข่งขันดำข้าว จับเป็ด จับปลาไหล เป็นต้น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ สามัคคี “ฉางข้าวประจำหมู่บ้าน เกิดจากแนวคิดของรัฐบาล คล้ายกับธนาคารข้าวในภาคอื่น แต่ที่นี้ชาวบ้านทำนาไว้เพียงบริโภค ฉางข้าวประจำหมู่บ้านจึงมีประโยชน์ในการยืมพันธุ์ข้าว และยืมข้าวมาบริโภคในปีที่ประสบปัญหาปลูกข้าวไม่ได้ผล” (เพชร วิเชียรประดิษฐ์, 2552 : สัมภาษณ์)

ขบวนแห่ประเพณีลาซัง – ข้าวขึ้นฉาง ร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม
ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเร จังหวัดปัตตานี (ภาพถ่าย 16 ตุลาคม 2552)

ปัจจุบันขั้นตอนพิธีกรรมจะประกอบร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม โดยชาวไทยพุทธจะทำหุ่นโตะชุมพุกขึ้นมาทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาว มุสลิมจะนำเลี้ยงข้าวมาประดับตกแต่งเป็นบุหงาซีเราะห์ หรือ บายศรีด้วยรูปแบบต่างๆ เพื่อเข้าร่วมขบวนแห่ไปด้วยกัน มีการตั้งขบวนแห่หุ่นเจ้าบ่าวหน้าวัดมะรวดไปที่ศาลากลางสี่แยกของหมู่ที่ 4 ซึ่งจะมีหุ่นเจ้าสาวที่ชาวบ้านแห่ไปตั้งไว้ก่อนหน้าแล้วคล้ายศาลานี้เป็นบ้านของเจ้าสาวเพื่อต้อนรับฝ่ายเจ้าบ่าวจึงมีการจัดแจกลอดหมอน รับเครื่องขยายเสียงเพื่อต้อนรับฝ่ายเจ้าบ่าว ชาวบ้านจัดขบวนแห่เจ้าบ่าวด้วยขบวนกลองยาวไปยังศาลาเพื่อสู่ขอเจ้าสาวและจะจัดพิธีกรรมภายในศาลา เมื่อขบวนแห่ไปถึงจะมีหมอปิธีฝ่ายเจ้าสาวออกต้อนรับเจ้าบ่าวเข้าบ้าน “สมมติศาลาให้เป็นบ้านจึงมีการตกแต่งคล้ายกับพิธีแต่งงาน” ขั้นตอนพิธีกรรมจะทำภายในศาลาเดียวกันแต่จะแยกทำพิธีระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม เสร็จจากพิธีกรรมลาซัง - ข้าวขึ้นฉาง จะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในการแข่งขันภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับอาชีพการทำนา เช่น การดำข้าว การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ นอกจากนั้นจะมีกิจกรรมสนุกสนาน เช่น การจับเบ็ด การจับปลาไหล เพื่อสร้างความสัมพันธ์ สร้างความสามัคคีในชุมชนได้ปฏิสัมพันธ์กัน

Prince of Songkla University
Pattani Campus